

*В. О. Кушнір,
к. держ. упр., докторант кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового
центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони,
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0805-4092*

*І. В. Іжutowa,
начальник кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового центру стратегічних
комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони, Національний
університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-2614-7014*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.5.67

ХАРАКТЕРИСТИКА (ДЖЕРЕЛ) ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СФЕРІ ОБОРОНИ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

*V. Kushnir,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate of the Department of Educational
and research center of strategic communications in the sphere of security and defense
of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv
I. Izhutova,
Chief of the Department of Training Section of the educational and research center of strategic communications
in the sphere of security and defense of the National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv*

CHARACTERISTICS OF TERMS AND DEFINITIONS OF STRATEGIC COMMUNICATIONS IN DEFENCE: LINGUISTIC ASPECT

Запорукою миру та стабільності у світі є своєчасне виявлення, попередження і нейтралізація загроз як військових, так і гібридних. Гібридні загрози набули особливої актуальності з початком агресії Росії проти України, яка ґрунтується на використанні методів ведення гібридної війни. Ці методи передбачають використання суспільства та його свідомості у процесі досягнення поставлених агресором цілей. Населення, яке перебуває під постійним інформаційним впливом, потребує захисту від таких гібридних викликів та загроз.

На одне із перших позицій у протидії гібридним загрозам виступають стратегічні комунікації та інформаційна безпека, увага до яких в Україні значно посилилась з початком активної фази російської агресії у 2014 році. Під стратегічними комунікаціями розуміють процес, спрямований на забезпечення національної безпеки держави, який включає публічну дипломатію, зв'язки з громадськістю, комунікацію з засобами масової інформації, протидію дезінформації, цивільно-військове співробітництво, дії у кіберпросторі, інформаційні та психологічні операції. У розвитку стратегічних комунікацій Україна досягла певного успіху але він повинен бути підсиленням за рахунок поглиблення співробітництва зі структурами Європейського Союзу та НАТО, ретельному вивченню функціонування системи стратегічних комунікацій з метою впровадження її у вітчизняній практиці. Українські науковці дедалі більшу увагу приділяють дослідженню організації стратегічних комунікацій, проте загальноновизнано, що ця робота потребує удосконалення у зв'язку із змінами часу та гібридними загрозами, які впливають на свідомість українського суспільства.

Сучасні загрози гібридного характеру змушують дослідників активно шукати рішення в цій сфері в інтересах національної безпеки і оборони, однак єдиного підходу та системної роботи щодо удосконалення системи стратегічних комунікацій, на жаль, не відбувається. В деякій мірі це пояснюється відносною новизною термінології, яка використовується у царині стратегічних комунікацій.

У статті охарактеризовано понятійно-категоріальний апарат стратегічних комунікацій у сфері оборони з лінгвістичного забезпечення та запропоновано шляхи удосконалення роботи у цьому напрямі.

Базою джерел дослідження стали наукові праці за напрямком стратегічних комунікацій, нормативно-правова база та власний досвід роботи у сфері стратегічних комунікацій під час роботи у Міністерстві оборони України.

World peace and stability are guaranteed through timely revealing, preventing, and neutralizing the threats both military and hybrid. The issue of hybrid threats was critically raised since Russian aggression against Ukraine based on the use of hybrid warfare methods. According to these methods the society can be involved in the process of achieving the aggressor's goals. The population, which is permanently influenced through information spread, should be protected from these hybrid challenges and threats.

Strategic communications and information security are of high importance in fighting against hybrid threats. Meanwhile, much more attention has been paid to this issue in Ukraine since beginning of the active phase in 2014. The strategic communications means the process aimed at ensuring the national security, which including public diplomacy, public affairs, communication with mass media, disinformation fighting, civil military cooperation, cyber actions, information and psychological operations. While developing the strategic communications Ukraine has succeeded but the process should be reinforced through developing cooperation with EU and NATO structures, deep studying the functioning of the strategic communications system in order to implement it in national practice. The Ukrainian scientists pay more attention to research the organization of strategic communications, meanwhile, it is well-known that this work needs improvements in line with time change and new hybrid threats which influence mind of the Ukrainian society.

Modern information challenges for hybrid threats are forcing researchers to actively seek solutions in this area in the interests of national security and defense, but a single approach and systematic work to improve the system of strategic communications, unfortunately, does not happen. To some extent, this is due to the relative novelty of the terminology used in the field of strategic communications.

The article characterizes the concepts and definitions of the strategic communications in defence from the linguistic point of view and proposes further ways of improvement.

The research is based on scientific works on strategic communications, normative and legal documents, as well as own experience in strategic communications gained during work in the Ministry of Defence of Ukraine.

Ключові слова: стратегічні комунікації, понятійно-категоріальний апарат стратегічних комунікацій, термінологічна база стратегічних комунікацій, збройні сили.

Key words: strategic communications, concepts and definitions of strategic communications, strategic communications terminology, the armed forces.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

Теоретико-методологічні засади стратегічних комунікацій досліджуються у працях провідних вітчизняних вчених: Бакаєва Ю., Баровської А., Гуцала С., Дороніна І., Драгомирецької Н., Дубова Д., Князева В., Компанцевої Л., Кушнір О., Ліпкана В., Попової Т., Сальнікової О., Невальського Є. та інших.

Зазначу, що фахівці, які працюють за напрямком стратегічних комунікацій в секторі безпеки і оборони України, знаходяться у постійному пошуку нових методів роботи та розробки сучасних державних механізмів внутрішніх комунікацій згідно з вимогами часу. Беззаперечним є той факт, що активно у цьому напрямі працюють і в Міністерстві оборони України, і в Збройних Силах України.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ситуація із науковим супроводом процесу розбудови та удосконалення системи стратегічних комунікацій в Україні складається неоднозначно. Безпекові виклики змушують дослідників активно шукати рішення в цій

сфері в інтересах національної безпеки і оборони, однак єдиного підходу та системної роботи щодо удосконалення системи стратегічних комунікацій, на жаль, не відбувається. В деякій мірі це пояснюється відносною новизною термінології, яка використовується у царині стратегічних комунікацій.

МЕТА СТАТТІ

Метою написання статті є проаналізувати теоретичні джерела та практичні підходи у формуванні професійно-термінологічної компетентності фахівців у сфері стратегічних комунікацій та надання пропозицій щодо розвитку державного механізму стратегічних комунікацій в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України з урахуванням досвіду, набутого під час організації навчального процесу у Національному університеті оборони України, що у свою чергу сприятиме опануванню професійною лексикою, і отже формуванню професійної компетентності у фахівців вищих навчальних закладів, де запроваджено викладання дисципліни стратегічні комунікації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В Україні існує узгоджений підхід до визначення стратегічних комунікацій. Він викладений у Воєнній доктрині України [1] та Доктрині інформаційної безпеки

України [2]: "Стратегічні комунікації — скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави — публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних і психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави." Окремі напрямки розвитку системи стратегічних комунікацій знайшли своє відображення і в інших документах сфери безпеки і оборони: у Річній національній програмі співробітництва Україна — НАТО [3], Концепції розвитку сектору безпеки і оборони [4], Стратегічному оборонному бюлетені [5] тощо. Зважаючи на таку відносно нову специфічну царину для України, як стратегічні комунікації, що з'явилась в українській науці, потреба у вивченні лексичних термінів у зазначеному напрямі, їх вірне трактування та упорядкування є надзвичайно актуальним. Саме термінологічна компетентність є однією із центральних проблем сучасної професійної освіти, як обов'язкового складника мовленнєвої культури фахівців у сфері стратегічних комунікацій.

Першим в Україні виданням, в якому розглядається з позицій системного підходу феномен стратегічних комунікацій є словник "Стратегічні комунікації" під редакцією Тетяни Попової та Володимира Ліпкана [6]. У словнику було зібрано основні поняття і терміни, якими користуються у сфері стратегічних комунікацій. Однією з новел видання є формування авторських неологізмів, термінологічного поля стратегічних комунікацій, а також формування категорійно-понятійних рядів, що описують системні явища. Словник призначений для фахівців у таких сферах: зв'язки з громадськістю; публічна дипломатія та військові заходи на підтримку публічної дипломатії; зв'язки зі ЗМІ; міжнародне військове та цивільно-військове співробітництво; кібербезпека; залучення ключового лідера; внутрішні комунікації; інформаційно-психологічні операції; інформування про ситуацію; розвідувальне забезпечення проведення заходів; демонстрація дій військ; введення в оману; безпека операцій; фізичний вплив; протидія в електромагнітному просторі. Правильне розуміння, вживання термінів стратегічних комунікацій, вірне та синхронне використання основних засобів стратегічної комунікації дозволяє формувати послідовні, логічні та влучні наративи, які використовують не лише інформаційну функцію, а й функцію впливу.

Укладачі видання наголошують, що за концепцією словника, у трактуванні ключової термінології відбувається злиття законодавчого, мовно-лексикографічного і доктринального тлумачення. У такий спосіб, об'єднуючи усі зазначені сфери і способи інтерпретації термінів, джерело веде до розуміння широти діапазону сучасних стратегічних комунікацій. Словник характеризується своїм чітко спрямованим прикладним характером, насиченням потреби в тлумаченні актуальної лексики. Явище багатозначності, особливо у запозичених словах, нерідко призводить до різного сприйняття інформації носіями мови. З метою унеможливлення подібних випадків наводяться саме ті семи, які є релевантними для сфери стратегічних комунікацій. Укладачами враховувалася динаміка змін у законодавстві, доповнення чинних нормативних актів новими поняттями або модернізації вже існуючих. Тож ще однією рисою, яка вирізняє дане видання від інших, є неологізація представлених мовних одиниць [6].

Словник розрахований на тих, хто професійно займається стратегічними комунікаціями як системним поліструктурним феноменом сучасності. Це працівники у сфері зв'язків з громадськістю, публічної дипломатії, фахівці у сфері інформаційно-психологічних операцій, експерти із залучення ключових лідерів, фахівці із соціальної психології, масової комунікації, науковці і освітяни, що здійснюють свою професійну діяльність у даній сфері та багато інших.

У 2019 році розпочато діяльність Навчально-наукового центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони у Національному університеті оборони України імені Івана Черняховського (далі — Центр). Основними завданнями якого є підготовка та підвищення кваліфікації військовослужбовців та працівників структур сектору безпеки та оборони з питань стратегічних комунікацій, науково-методичне забезпечення процесу підготовки, проведення наукових досліджень з проблематики стратегічних комунікацій та здійснення міжнародної співпраці зі схожими за специфікою науково-дослідними установами. Науковцями центру підготовлено Порівняльну характеристику термінів і визначень у сфері стратегічних комунікацій за стандартами НАТО [7]. Глосарій призначений для науково-педагогічних та наукових працівників, слухачів, ад'юнктів та докторантів Національного університету оборони України імені Івана Черняховського. Беручи до уваги те, що у сфері стратегічних комунікацій багато слів іншомовного походження, неологізмів, паронімів, а також аббревіатур, автори підійшли до упорядкування матеріалу з максимальною простотою подачі інформації та креативністю. Глосарій упорядковано у вигляді таблиці, де наведена характеристика терміну за наступними значеннями — визначення слова англійською мовою, скорочення слова англійськими літерами, переклад значення слова українською мовою, визначення (термін або порівняльне визначення), яке існує на даний час у Збройних Силах України. Новелою видання є наведення у скороченому вигляді посилань на відомчі та підвідомчі підзаконні акти, звідки походить тлумачення терміну або згадки про нього, а також надається довідкова інформація щодо практичного застосування зазначеного терміну.

Ще одним внеском у розбудову лексико-семантичного забезпечення системи стратегічних комунікацій стала підготовка Термінологічного довідника НАТО зі стратегічних комунікацій [8], де укладачі систематизували терміни за семантичними групами. Видання є адаптованим перекладом документу "Improving NATO Strategic Communication Terminology" (NATO Strategic Communication Center of Excellence) та призначене для науково-педагогічних та наукових працівників, слухачів, ад'юнктів, докторантів Національного університету оборони імені Івана Черняховського та може бути корисним для усіх, хто цікавиться питанням розбудови системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України.

У Термінологічному довіднику НАТО зі стратегічних комунікацій окрім тлумачення термінів наведено історію використання терміну, порівняння тлумачення у інших загальновідомих тлумачних словниках та використання терміну у документах НАТО, окрім цього на-

дається обґрунтування необхідності удосконалення визначення певного терміну та його адаптації до військової специфіки. Упорядкування термінів супроводжується наведенням прикладів та схематичних зображень.

Наприклад, термін Інформація — належить до групи 1 — "Елементи комунікації".

ІНФОРМАЦІЯ (information), ім. — у стратегічних комунікаціях — опрацьовані дані; у розвідці НАТО — неопрацьовані дані (інформація не є "розвідувальною", поки її не опрацьовано).

Історія. "Інформація" як поняття ретельно теоретизується з початку XX ст. разом із розвитком комп'ютерів. Згодом з'явилися філософія і теорія комунікацій через комп'ютерні науки. Проблема визначення інформації полягає, з одного боку, у тому, що інформація — це те, що може бути відправлено або отримано, а з іншого — це результат змістовної міжособистісної комунікації. Так, в Оксфордському словнику інформацію визначено як "знання, повідомлені про певний окремий факт, предмет або подію". Включення термінів "знання" та "факти" у визначення створює підґрунтя для філософської дискусії про достовірність або правомірність знання факту.

У контексті НАТО головна проблема з визначенням терміна "інформація" полягає в тому, що в розвідці його розуміють як "неопрацьовані дані" (AAP-06, AAP-39 — редакція 2015 року), а цивільні особи інформацію сприймають у політичному та навчальному середовищі як опрацьовані дані.

Обґрунтування. Поліпшене визначення є результатом обговорення обох наведених значень. По-перше, під час використання терміна "дані" ми уникаємо філософських дебатів про "достовірну" інформацію, які випливають зі слів "факт" або "знання". По-друге, "опрацьовані" виражає ідею про те, що кваліфікування інформації є не заданою метою, а результатом категоризації, тлумачення або трансформації даних.

Приклад "Коли Гаррі зустрів Саллі". Гаррі лежить на софі та читає. Він виглядає у вікно, бачить краплі води, які падають з неба, і промовляє: "Дощить". Гаррі побачив візуальну картину, виглянувши у вікно. Висновок, що йде дощ, зроблений після обробки інформації у зоровій корі головного мозку [8].

Слід зауважити, що співпраця НАТО з Україною у сфері стратегічних комунікацій є змістовною, послідовною та документально визначеною. Створення спрможностей у сфері стратегічних комунікацій для оборони держави є одним із завдань Альянсу у наданні допомоги Україні.

У 2020 році Центр набув спроможностей. На виконання цілі 2.2.5 Партнерства з НАТО, яка визначена у Річній національній програмі під егідою Комісії Україна — НАТО на 2020 рік [3], Центром імplementовано та проводяться заняття зі стратегічних комунікацій на всіх рівнях вищої військової освіти з урахуванням курсів підвищення рівня вищої освіти та удосконалення фахової компетентності в Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського.

Враховуючи те, що професія військового є багатогранною та охоплює найважливіші сфери життєдіяльності держави — безпеку і оборону, законотворення у сфері безпеки і оборони, а також те, що Україна має

амбітний план щодо набуття членства у НАТО та набуття взаємосумісності із арміями держав-членів Альянсу, — все це накладає на військовослужбовців Збройних Сил України обов'язки щодо досягнення високого рівня знань та фахової компетентності, належної культури спілкування під час проведення спільних міжнародних навчань із підрозділами армій держав-членів НАТО. Основою для формування професійного грамотного діалогу в рамках стратегічних комунікацій є знання фахової лексики, зокрема термінології у царині стратегічних комунікацій, оволодіння якою поглиблює не лише знання іноземних мов, а й якість підготовки офіцерів. Викладачі курсу "Стратегічні комунікації" Національного університету оборони імені Івана Черняхівського знайомлять офіцерів із фаховою лексикою у зазначеному напрямі і в теоретичному, і в практичному аспектах. Розглянемо ці аспекти на прикладах. По-перше, теоретичний аспект — на лекціях викладач знайомить офіцерів із фаховою лексикою в царині стратегічних комунікацій — знайомить із теорією мовного знака — терміну, наголошуючи при цьому на специфіці терміну стратегічних комунікацій, наприклад, слова:

ПОВІДОМЛЕННЯ, МЕСЕДЖ (message), ім. — передана та/або спожита одиниця інформації, наповнена значенням.

Примітка: іноді одержувач співвідносить якості повідомлення з одиницею інформації, яка не є повідомленням.

Історія. Запропоноване визначення "повідомлення, меседжу" обрано з двох причин. І в Оксфордському словнику, і в словнику Мерріам-Вебстера цей термін розтлумачено як "комунікаційне повідомлення", яке доставляють або передають різними засобами (в усній, письмовій, сигнальній формах). Ці визначення позбавлені концептуальної зрозумілості в ієрархічності термінів "інформація/комунікаційне повідомлення/повідомлення (меседж)". Крім того, на думку укладачів словників, те, що кваліфікує меседж, не є двозначним. Ключове питання полягає в тому, чи меседж має бути міжнародним, щоб вважатися меседжем, і бути спрямованим на споживання одержувачем, чи частина інформації може бути інтерпретована як "меседж", якщо одержувач (відправник) інтерпретує її так навіть у разі ненавмисного надсилання. У ході дискусії дослідники вирішили, що намір джерела є головним у цьому визначенні, який же висновок наведено в літературі з досліджень комунікації.

Обґрунтування. Щоб вважати інформацію "меседжем" як для відправника, так і для одержувача, у стратегічних комунікаціях використовують фразу "передана та/або спожита одиниця інформації". Для передання ідеї, що меседж є одиницею інформації або способом комунікації, ми розглянули можливість використання термінів "пакет інформації" або "дискретна одиниця інформації" та остаточно відмовилися від такого формулювання через брак ясності [8].

Важливо наголосити, що основна ознака термінів — їх однозначність, тож знання значення терміну просто необхідна умова досягнення взаємосумісності із іноземним фахівцем та демонстрація фахової компетентності під час вирішення службових питань.

Особливу увагу під час підготовки до лекцій та практичних занять важливо приділяти правильному перекладу документів НАТО щодо стратегічних комунікацій та вірному трактуванню відповідних текстів пояснюючого характеру.

Практичний аспект — закріпити набуті знання на практиці має допомогти система вправ щодо самостійного використання лексичних термінів відповідно до службової ситуації. Важливою умовою самостійного виконання практичної роботи є ведення словника професійної термінології, складання діалогів із використанням термінів у царині стратегічних комунікацій.

Застосування таких видів самостійної роботи або практичних завдань в аудиторіях допоможе офіцерам набути навичок вільного влучного користування фаховою термінологією та підвищить загальну культуру мовлення. Вивчення курсу "Стратегічні комунікації" повинно відбуватися на основі поєднання структурно-функціонального та комунікативно-цілісного підходів із активним використанням професійної лексики та термінології. Під час навчання варто поєднувати традиційні методи та прийоми навчання із сучасними підходами: пізнавально-ігровими, мовленнєво-творчими на основі професійної службової тематики.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

На наше переконання, зазначене дослідження щодо джерел, форм і методів роботи із опанування професійної термінології стратегічних комунікацій, які впроваджуються під час вивчення курсу "Стратегічні комунікації", сприятимуть формуванню компетентності та професійній культурі мовного спілкування офіцерів Збройних Сил України.

Беручи до уваги виняткову роль термінології у професійній службовій діяльності, важливим залишається пошук нових засобів, методів та організаційних форм навчання із означеної проблематики. Зокрема, необхідним вважаємо введення у програму навчання спеціальних курсів "Термінологія стратегічних комунікацій", "Терміни, слова іншомовного походження та аббревіатури у галузі стратегічних комунікацій", які сприятимуть покращенню засвоєння професійної лексики та удосконаленню термінологічної та фахової компетентності офіцерів Збройних Сил України.

Література:

1. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про нову редакцію Воєнної доктрини України" від 2 вересня 2015 року №555/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>
2. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року "Про Доктрину інформаційної безпеки України" від 25.02.2017 №47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>
3. Указ Президента України №203/2020 "Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна — НАТО на 2020 рік". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2032020-33861>

4. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" від 04.03.2016 № 92/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text>

5. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року №240/2016 "Про Стратегічний оборонний бюлетень України". URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>

6. Стратегічні комунікації: [словник] / Т.В. Попова, В.А. Ліпкан / за заг. ред. В.А. Ліпкана. — К.: ФОП О. С. Ліпкан, 2016. — 416 с.

7. Іжutowa І.В. Порівняльна характеристика термінів і визначень у сфері стратегічних комунікацій за стандартами НАТО: глосарій. — К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. — 12 с.

8. Термінологічний довідник НАТО зі стратегічних комунікацій. І. Іжutowa, О. Сальнікова, В. Шиповський. — К.: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2020. — 22 с.

References:

1. President of Ukraine (2015), Decree "On the new version of the Military Doctrine of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text> (Accessed 20 Feb 2021).
 2. President of Ukraine (2017), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of December 29, 2016 "On the Doctrine of Information Security of Ukraine"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (Accessed 20 Feb 2021).
 3. President of Ukraine (2020), Decree "On the Annual National Program under the auspices of the NATO-Ukraine Commission for 2020", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/2032020-33861> (Accessed 20 Feb 2021).
 4. President of Ukraine (2016), Decree "On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (Accessed 20 Feb 2021).
 5. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of May 20, 2016 №240 / 2016 "On the Strategic Defense Bulletin of Ukraine"", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (Accessed 20 Feb 2021).
 6. Popova, T.V. and Lipkan, V.A. (2016), *Stratēhichni komunikatsii [Strategic communications]*, FOP O.S. Lipkan, Kyiv, Ukraine.
 7. Izhutova, I.V. (2019), *Porivnial'na kharakterystyka terminiv i vyznachen' u sferi stratehichnykh komunikatsij za standartamy NATO: hlosarij [Comparative characteristics of terms and definitions in the field of strategic communications according to NATO standards: glossary]*, NUOU im. Ivana Cherniakhov's'koho, Kyiv, Ukraine.
 8. Izhutova, I. Sal'nikova, O. and Shypov's'kyj, V. (2020), *Terminolohichnyj dovidnyk NATO zi stratehichnykh komunikatsij [NATO Strategic Communications Terminology Handbook]*, NUOU imeni Ivana Cherniakhov's'koho, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 22.02.2021 р.*